

Her'r siiiild

Gaderåb i Danmark

Af Svend Nielsen

I dag må man nok konstatere, at gaderåbene i Danmark er historie. Man kan stadig på det gamle grønttorv på Israels Plads i København høre en svag afglans, når de handlende annoncerer deres varer – en særlig betoning af ordene og en særlig stemmemelodi, men det er gadedetale, ikke gaderåb, og det hænger sammen med, at det her er en henvendelse til folk indenfor en radius af få meter.

Men endnu for 25 år siden kunne man enkelte steder opleve gadehandlere, der virkelig råbte. De var med til at sætte kolorit på bylivet, men deres betydning for byens forsyning med dagligvarer var allerede da væk.

Anderledes for 50-60 år siden. Dengang satte gadehandlerne med deres trækvogne helt afgørende deres præg på byens hverdag, og hvad vigtigere var, så sørgede de for leveringen af en række af småkårsfolks fornødenheder. Varerne var ganske vist som oftest af sekundakvalitet – ting forretningerne ikke ville tage hjem, men priserne var til gengæld små, og det var nok så afgørende i tredivernes og fyrrernes arbejderhusholdninger.

Alfred Enevoldsen, København

»Jeg kørte mest på Vesterbro, til alle disse gader ved Dybbølsgade og Absalonsgade og Saxogade, Dannebrogsgade og Valdemarsgade. Men så når vi blev trætte af at køre i gaderne – når formiddagen var forbi (det var almindeligt at folk spiste middag kl. 12) – så stod vi nede i Istedgade. Der stod vi i lange rækker lige fra Valdemarsgade og helt ned til Skydebanegade. Der var tæt besat med forskellige vogne, og der var alle mulige frugt- og fiskehandlere mellem hinanden.«

Og de kunne råbe! Folk, der er gamle nok til at have oplevet, at der blev råbt med varer under krigen, vil kunne bekræfte, at hvad vi kunne høre af gaderåb i årtierne derefter kun var en svag afglans.

Dengang var det ikke, som det senere blev til, kun frugthandlerne, der råbte. Der blev råbt med fisk, med aviser, med sand, med rejser og

John Hansson råber med frugt. John Hansson kom gennem 1970-erne en gang om ugen op gennem Nyrupsgade og råbte med sine æbler, pærer og anden frugt. (Foto: Svend Nielsen 1975)

»Den skønne Helene« vignet fra forsiden af skillingsvisetryk fra Julius Strandbergs Forlag 1866. (Foto: DFS)

med brænde. Skorstensfejeren anmeldte med råb sit besøg næste dag, og skærslipperen tilbød at ordne »alle skærende instrumenter«.

Vi har ikke i Danmark eksempler på gaderåbsmelodier, der er ældre end ca. 100 år, hvorimod der er bevaret en lang række af de »tekster«, man råbte i 17-1800 tallets København.

Allerede i 1660'erne råbtes der f.eks. med muslinger i gaderne.

»Moos...! moos! moos! moos...ling! her er mosling!«

Disse tidlige gaderåb og gadehandelen dengang giver kulturhistorikeren Hugo Matthiessen en utroligt levende og fængslende skildring af i et helt kapitel i sin bog »Københavnske gader 1728-1795«

Fra byer som London og Paris har man imidlertid også eksempler på den melodiske udformning af råbene tilbage i 14-1500 tallet. Melodierne er bevaret til vore dage, fordi komponister lod dem indgå i deres musikværker.

Der er næppe heller nogen tvivl om, at traditionen med at reklamere med råb også herhjemme går adskilligt længere tilbage end til 1660. Egentlig er den nok lige så gammel som handelen selv, for som

vi skal se, er det at sætte musik på råbet helt enkelt et praktisk hjælpemiddel til på en gang at spare på stemmen og bære råbet længere omkring.

Christian Møller Olsen, Ålborg:

»Der var nogle, der kom og lavede et helvedes hus over, at jeg råbte for højt, deres børn ku ikke sove. Så sagde jeg: Jamen det er der ikke noget at gøre ved, det er jeg nødt til. Dem oppe på 5. sal de skal da også høre, at jeg er her.

Men jeg råbte godt nok frygtelig højt. Jeg ved, at når jeg kørte herinde i Kayserødsgade, og jeg råbte, så stod de parat ude på Sønderbro, når jeg kom. De vidste, jeg var på vej. De kunne høre mig helt herindefra.«

Gaderåbet er ét med gadehandlerens salg ved trækvognen. Den bruges kun dér. Gadehandleren går ikke hjem om aftenen og underholder kone og børn med sine råb, lige så lidt som han ville finde på at give dem til bedste på værtshuset i selskab med kolleger.

Sliber-Jens fra Nordsjælland (postkort fra før 1920). I ældre tid gik skærsliberen rundt med sin sliberbør, men i nyere tid var børen udskiftet med en cykel, og senere igen kunne slibestenen være motordrevet. (Foto: DFS)

Torvehandel med grønsager på Højbro Plads i København (Postkort fra ca. 1900). De, der som blomsterkonen her, solgte fra faste stader, måtte ikke råbe med varerne. Det måtte kun de omvandrede sælgere. (Foto: DFS)

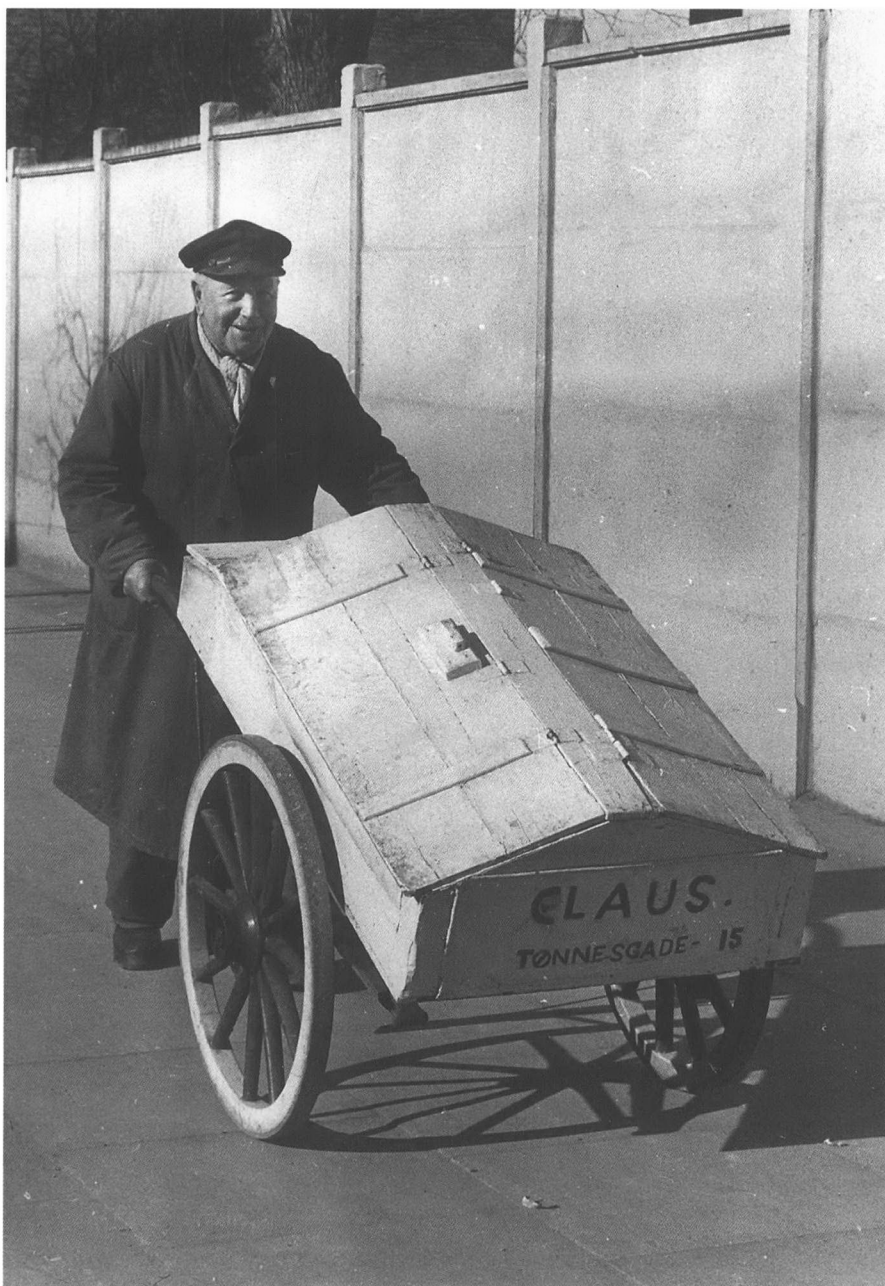
Og hans råb er en forudsætning for den måde, han sælger sine varer på. Når han holder op med råberiet, må han enten slå sig ned med et fast stade på et befærdet sted, eller han må give sig til at stemme dørklokker. De fleste frugthandlere valgte den første løsning, skærslipperne den sidste.

Det er til gengæld situationen og dens krav, der på væsentlige punkter former gaderåbet:

Stemmelejet er højt og skarpt, så meddelelsen når langt omkring og skærer igennem al anden gadelarm. De korte afsnit indenfor råbet og den stadige veksel mellem korte råbte og længere mere sungne toner modvirker, at beskeden bliver til »grød«, når råbet gjalder mellem husmurene. Det er meddelelsen om vare og pris, der er altafgørende. Melodien er dens lydige tjener, der sikrer, at ordene når ud, bliver hørt og vækker interesse, samtidig med at stemmen trættes mindst muligt, så den kan klare den stadig gentagne anstrengelse dag ud og dag ind.

Gaderåbsmelodien består af en kæde af melodiske vendinger svarende til de korte afsnit i teksten.

Den samme lille melodistump kan bruges igen og igen, men varieres ustandseligt. Den bygges ud eller trækkes sammen i overensstemmelse

Fiske-Claus undervejs med sin trækvogn i Vejle. Fiske-Claus, hvis borgerlige navn var Claus Sørensen, gik i 52 år og solgte fisk fra sin trækvogn, indtil han som mere end 80-årig gik på folkepension. (Foto: Oscar Jensen ca. 1958)

Mejer er godt!!

Variant til den bekendte Sang, og til Melodi
af Sommerrevuen.

Dg:
Jeg sidder bag Fængslets Mure.

Eftertryk forbydes

København.
Bernh. Wennstrøms Bogtrykkeri.

Rejekælling. Forside af skil-
lingsvisetryk fra Julius Strand-
bergs tryk. (Foto: DFS)

med teksten, der heller ikke ligger helt fast, og i hvert fald ændres fra dag til dag alt efter hvilke varer, der ligger på vognen, og hvilke priser, han skal have for dem. Man kan råbe udelukkende på én tone. I mange tilfælde er et af tonetrinnene stærkt dominerende, men råbet gøres levende ved at udsmykke denne råbetone gennem små udsving til tonen lige over eller under, eller ved med mellemrum at skifte med en dybere tone.

I øvrigt kan det nævnes, at melodier af denne opbygning indenfor europæisk folkemusik også kendes fra f.eks. religiøs recitation og fra de lange sunge fortællinger, de såkaldte eper.

En anden måde at råbe på er at begynde råbet eller evt. hver melo-

disk vending højt og så lade melodien dale, efterhånden som man ånder ud. Denne råbemåde har ligheder med det, vi møder i de norske og svenske lokk-råb, som hyrdepigerne bruger, når de kalder på kvæget.

At råbe sine varer ud er en kunst, og som al anden kunst forudsætter den medfødte evner, men mindst lige så vigtig er lang tids daglig praksis. Man kan ikke læse sig til, hvordan man skal gøre. Det er godt at have et solidt kendskab til andre gadehandlers råb, men først og fremmest må nybegynderen arbejde med sig selv i det daglige arbejde – prøve sine muligheder og finde sin form.

Vagn Holmboe, København:

»Jeg har i et par enkelte tilfælde fulgt sanges opståen: Et par arbejdsløse, der begyndte med råb, fik mere og mere tone på for til sidst at ende i en (mere eller mindre) fast melodisk form.«

Flintesælger. Én af tolv folkelivsscener. Et kobberstik med fællestitlen: Kjøbenhavns Gaderåb. 1860. (Foto: Københavns Bymuseum)

Flint, Flint, Flintestene!

Kransesælger i København.
Gouache lavet af ukendt
kunstner i 1600-tallet. (Foto
Nationalmuseet)

Christian Møller Sørensen, Ålborg:

»I 1926 begyndte jeg, men det kneb med at råbe. Til sidst var jeg nødt til at gå op på Skovbakken og øve min stemme. Dér lærte jeg mig selv det, da jeg gik deroppe på Skovbakken og råbte, for jeg kunne godt høre, at det ikke duede, som jeg gjorde det. Jeg skulle finde ud af en anden metode.

Og så har jeg gået og sunget på gaderne, og jeg har elsket det liv, når jeg gik der mellem stængerne på trækvognen.«

Råbet er nemlig i høj grad personligt. Det formes umærkeligt, så det afspejler den råbendes stemmekarakter og stemmestyrke, hans temperament, hans erfaringer og hans musikalske smag.

Alt dette bevirker, at der er nogenlunde lige så mange måder at råbe på, som der er folk, der råber. Stamkunderne kan altså uden besvær høre, når det er »deres mand«, der kommer.

Charles Olin, København:

Dagmar Hansen råber med fisk på Østerbro i København ca. 1930. (Foto: Politikens Foto)

»Jeg havde min bestemte måde at råbe på, så ku de høre det var mig. Det er jo stemmen og hele væremåden. Vi råber jo ikke på din måde, vel. Se nu, »Gamle Orla« kaldte de ham. Han kørte i Indre by – med en spæd stemme, og han kom med det her. Men han kunne sælge. Han havde sine kunder, der kunne høre, det var Orla der kom.«

Der er ingen modsætning mellem denne frihed til personlig udfoldelse og gaderåbet som tradition. Tradition behøver nemlig ikke, som mange tror, være en spændetrøje. Så længe traditionen er levende, er den tværtimod et hjælpemiddel til at udfolde sig ubesværet og selvfølgeligt.

Råbtraditionen kan vi som sagt følge fire til fem hundrede år tilbage i tiden, og den er utvivlsomt langt ældre, men samtidig skabes råbet fra nyt, hver gang det råbes.

Gadehandleren er på samme tid sanger og komponist. Ingen tvinger ham til at gentage råbet på samme måde, som han gjorde før, og faktisk bliver det sjældent helt ens fra gang til gang.

På den anden side skal han heller ikke for en hver pris »forny sig«. Her, som i al anden folkemusik, kommer forandringerne og fornyelserne, når de ydre omstændigheder gør dem ønskelige, nødvendige og selvfølgelige.

Almindeligvis var gadehandlerne anonyme, men der var i København én undtagelse, og det var fiskehandleren Dagmar Hansen. Som det ses på fotografiet (s. 80), var hun en stor trivelig dame, men det, som gjorde særligt indtryk på folk, var hendes stemmepragt og hendes råb eller hendes sang.

Jeg har snakket med flere gamle mennesker, der huskede specielt hende og hendes råb med fisk, og i en aviskronik i 1929 fortæller arkitekten Steen Eiler Rasmussen næsten forelsket om sine oplevelser med hende og hendes råb.

Steen Eiler Rasmussen

»Hvor har jeg ikke mange morgener, når jeg sad ved mit arbejde og skulde skrive, hørt Dagmar Hansens Sang (Det er ikke den bekendte Dagmar Hansen, der mere havde ydre end stemme, men en fiskerkone, der går og sælger sild i Østerbros sidegader, og som for mig er lutter stemme. På lang lang afstand hører man hendes skingre røst: – Sild er godt, sild er godt – . Jo mere jeg tænker paa det, jo mere gaar det op for mig, hvilket Unikum hun er, hvor fortræffelig hendes Sang er. Der kan hun gå dag ud og dag ind, i regn og slud, så tyk som hun er lang, indbyltet i violette og blå strikkede trøjer, skubbe sin lille, vogn foran sig og synge i vilden sky, uden at der nogen sinde er tale om, at hun er

indisponeret. Forholdene er nu også ganske gode at virke under; thi man kan sige meget ugunstigt om Østerbros sidegader, men resonans det er der.

Man siger, at visse store gamle domkirker gav genlyd paa en særlig maade, idet en bestemt tone kunne blive ved at lyde igen under de høje hvælvinger. Hver kirke havde derfor sin egen tone, og det måtte man regne ned, naar man skulle komponere Musik, der skulle spilles i den. Selve kirkerummet måtte benyttes som et instrument, og dets tone være dominant i melodien. På den måde skulle så forskellige skoler i kirkemusiken være opstået. – Jeg tror næsten, at Dagmar Hansen har fundet Livjærgades særlige tone, der slår igen fra huse og brosten og genlyder i 100 meters afstand i en lang syngen. I hvert fald passer disse materialers hårde genklang til hendes skingre organ.«

Dagmar Hansens måde at råbe på var helt hendes egen og skilte sig markant ud fra alle andre gadehandlendes. Den var opbygget af en række sekvenser, der i og for sig hver kunne fungere som selvstændige

Sil æ got sil æ got æ stor færske sil æ got

Liven røspøtter røspøtter hø-r

Torsk æ got Livende torske got stor torsk æ got

Hornfisk er got hornfisk er got hør stor friske hornfiske got

Seman tyve ør stykket

Dagmar Hansens gaderåb, således som Vagn Holmboe nedskrev det efter en lakpladeoptagelse fra 1934. I sin bog »Danish Street Cries« (København 1988) har Vagn Holmboe splittet råbet op i seks mindre enheder og analyseret dem hver for sig, men Dagmar Hansens råb er formet som en musikalsk helhed, og da den er kendt fra flere forskellige optegnelser, ved vi, at det musikalske forløb trods forskelle, der skyldes det varierende udbud af fisk, i det store og hele er fast. Dagmar Hansens Gaderåb kan høres på kassettebåndet: Her'er sild (Kragen DFS K 103).

råb, men de er bundet sammen på en måde, så man fornemmer en musikalsk helhed, der gennemløber en udvikling, før den afsluttes. Det bliver faktisk et lille musikstykke.

Gaderåbsnedskrifter

Teksterne til gaderåb findes der som nævnt tidligt kilder til. Det skyldes dels, at de gengives i forbindelse med de billeder med forskellige gadehandlende, der helt tilbage i 1600-tallet fremstilles på tryk med salg for øje. Og dels, at de citeres i skillingsvisetryk enten på forsiden eller som en del af visen.

Anderledes med melodierne; de blev ikke publiceret på samme måde. Når vi i dag overhovedet kan sige noget mere indgående om den musikalske karakter af gadehandlerens råb, dengang de endnu var almindelige, er det derfor først og fremmest komponisten Vagn Holmboe, vi kan takke for det.

Som der nok ikke er mange der ved, var den unge Vagn Holmboe dybt interesseret i musik-etnologi.

Efter at have afsluttet sin konservatorieuddannelse rejste han til Rumænien, og her studerede og indspillede han i et år hyrdernes fløjtespil.

Her er skærslipperen

Her slibs kni-ve her sli-bes sak - æ

og e al - le skæ - ren-de in - stru-menter

her er skærslipperen

/: her er skær - slipperen. :/

Nedskrevet af Vagn Holmboe i september 1937 i Ringkøbinggade efter anonym mand.

Her æ rejser er godt

rejer er godt femogtredve målet.

Sild her sil æ got

æ sil sil æ got

æ sil sil æ got

fem og tyve' øre.

Nedskrevet af Vagn Holmboe i juni 1937 i Ringkøbinggade efter anonym mand.

Blommer ty - ve ør.

Søde blommer ty - ve ør.

to hal' - kilo femtredve ør.

Nedskrevet af Vagn Holmboe i august i Øresundsgade efter Jensen (ca 35 år).

Sygdom tvang ham hjem, og det var, da han kom tilbage til København i 1935, at han fik ørerne op for det særlige ved gaderåbene.

Han havde nok hørt dem tidligere, men ikke tænkt nærmere over dem – blot opfattet gaderåbene som et karakteristisk og morsomt indslag i gadebilledet. Nu hørte han dem pludseligt som et særligt musikalsk sprog, som han gav sig til at studere.

I de kommende fem år cyklede han det meste af København tyndt for at opsøge gadehandlere, der råbte. Det var mest en formiddagsforøjelse, for det var på den tid, at de hyppigst var at træffe.

Når han så fandt frem til en gadehandler, fulgte han ham et stykke tid, mens han i sin lille medbragte notesbog optegnede råbmelodien, og så vidt muligt opsøgte han den samme flere gange, dels for at kontrollere sin nedskrift og dels for eventuelt at opfange mulige variationer.

242 råbmelodier fik Holmboe på denne måde nedskrevet, men ervedover lykkedes det ham at finde frem til mere end 100 gaderåbsmelodier, der i tidens løb (de ældste fra 1880) var nedskrevet af andre i såvel København som i forskellige provinsbyer.

Med udgangspunkt i disse melodier gennemførte han så en dybtgående analyse af gaderåbet såvel musikalsk som sprogligt.

Efter 1940 fik Vagn Holmboe imidlertid travlt med mange andre musikalske gøremål, og selv om hans afhandling i det store og hele var færdig, blev den liggende i en skrivebordsskuffe i mange år, og først i 1988 blev den udgivet på engelsk under titlen »Danish Street Cries«.

Gaderåbsoptagelser

Udover de skriftligt bevarede råbmelodier har vi gudskelov også et lille antal lydoptagelser af gaderåbene. Det drejer sig ikke om meget mere end fyrrer i alt, men gennem dem får vi en chance for at få et første-håndsindtryk af, hvordan de engang lød. At vi har disse optagelser, skyldes først og fremmest to personer, først radioreporteren Sven Carstensen og senere den daværende politibetjent og folkemindesamler Anders Enevig.

I 1941 lavede radioreporteren Sven Carstensen en af de reportager, som han var så kendt for. »Gadehandelens romantik«.

Med den store radiovogn med indbygget udstyr til at skære lakplader drog han rundt i byen og opsøgte gadehandlere, der råbte: avis-sælgeren på Rådhuspladsen, fiskehandleren, sandsælgeren, blomsterhandleren. Man hørte deres råb, og bagefter lavede Sven Carstensen et lille interview med hver af dem. Optagelserne har speciel værdi, fordi de er optaget i gaderåbenes storhedstid.

Atten år senere, i 1959, var politibetjenten Anders Enevig begyndt at optage mere bredt i København, efter i det store og hele at have afsluttet sine banebrydende lydoptagelser blandt klunserne på Nørrebro. Her faldt han ved forskellige lejligheder over handlende, der råbte. Handelen med fisk fra vogn var forvundet fra Nørrebro, men der var en række forskellige frugthandlere og blomsterhandlere, der brugte gaderåbet som salgsmiddel, og dem fik han optaget i gademiljøet.

Han havde samtidigt blandt klunserne et par stykker, der havde været rundt i landet som skærslippere, og også dem fik han til at demonstrere deres salgsråb.

Indenfor vor officielle musik herhjemme er gaderåbet en ydmyg genre.

Bortset fra en informativ lille artikel i Encyclopædien er det svært at finde den omtalt i de gængse opslagsværker.

Gaderåbet udgør imidlertid et spændende hjørne af den musikalske folkekultur, der altid har eksisteret, og som stadig lever.

sild er godt ferske sild er godt!

Fer - ske sild er godt!

Her' skrub - b(h)er!

skrub - - b(h)er!

Her' stor' levende saltvandsål!

saltvande - ål! æh her!

Optaget af Anders Enevig d. 8. august 1959 i Tønnesgade i Vejle efter Claus Sørensen, kaldet Fiske-Claus. Råbet findes på kassetten: Her'er sild! (Kragen DFS K 103).

Litteratur

Holmboe, Vagn: Danish Street Cries. Kbh. 1988

Nielsen, Svend: Her'sild. (kassetbånd) Kbh. 1988.

Rasmussen, Steen Eiler: en bog om noget andet. Kbh. 1940

Rasmussen, Steen Eiler: På sangens vinger Kbh.

Sagers, Fr.: »Amsterdamsche Straatrope« i Tijd der Vereining voor Noord-Nederlands Muziekgeschiedenis. 1919

Suliteanu, G.: Din Strigatele Muncitorilor, Bukarest 1960

Summary

Caller herring!

– Street cries in Denmark

The street cries that were once so widespread have almost disappeared today. It was a different matter 50-60 years ago, when the streets were still full of lively shouting. In those days the street traders with their barrows helped to bring colour to the everyday life of the city. This article is about the street-criers' texts and the melodies of these texts.

The street traders called out to attract customers for their wares and services – they could shout about anything from fish to chimney-sweeping. The street cry was crucial to the street trader's sales.

We have many street cry texts going all the way back to the Copenhagen of the eighteenth and nineteenth centuries, and the author points out that the tradition of advertising by shouting in this country goes further back than 1660. But we have no examples of street-cry melodies in Denmark more than about a hundred years old.